

## Početno istraživanje o uzrocima i učestalosti dečijih brakova u Vranju

### I Cilj i metodologija istraživanja

Opšti cilj istraživanja je utvrđivanje trenutnog stanja, učestalosti i osnovnih uzroka dečijih, ranih i prinudnih brakova na teritoriji Grada Vranja, kao i procena efikasnosti postojećeg institucionalnog i vaninstitucionalnog odgovora.

Specifični ciljevi istraživanja su:

-mapiranje ključnih pokretača (ekonomskih, kulturoloških, obrazovnih) ove pojave u lokalnom kontekstu.

-procena operativnih kapaciteta i međusektorske saradnje lokalnih aktera (škole, CSR, policija, pravosuđe, OCD)

Istraživanje:

- O uzrocima dečijih brakova,
- Učestalosti dečijih brakova,
- Dostupnim mehanizmima zaštite,
- Kapacitetima ključnih aktera

Kroz analizu lokalnih politika, sastanke sa predstavnicima lokalnih vlasti, institucija i kroz zahteve za pristup informacijama od javnog značaja.

Izrada početnog istraživanja kojim su prikupljeni podaci o uzrocima i učestalosti dečijih brakova, dostupnim mehanizmima zaštite, akterima uključenim u sistem prevencije i eliminacije dečijih brakova kroz analizu minimum:

- 2 lokalne politike,
- 4 sastanka sa predstavnicima lokalnih aktera,
- 2 zahteva za pristup informacijama od javnog značaja

Istraživanje se zasniva na triangulaciji podataka (kombinovanjem kvalitativnih i kvantitativnih metoda) kroz tačno definisane korake:

A. Analiza lokalnih politika

B. Polustrukturirani intervjui (kvalitativni podaci)

C. Zahtevi za pristup informacijama od javnog značaja

## II Opšti demografski i socio-ekonomski podaci u gradu Vranje

Prema profilnim podacima Republičkog zavoda za statistiku iz 2025. godine, na teritoriji grada Vranja živi oko 74.000 stanovnika (sam grad Vranje ima oko 66.000, dok opština Vranjska Banja broji oko 7.500 stanovnika). Od toga oko 55.124 stanovnika živi u urbanom, a oko 19.167 stanovnika u ruralnim područjima grada i opštine Vranjska Banja. Ukupan broj dece i mladih do 19 godina u Pčinjskom okrugu stalno opada pod uticajem negativnog prirodnog priraštaja. Na nivou Grada Vranja, broj dece starosti od 0 do 17 godina iznosi približno 13.500 (što čini 18% ukupne lokalne populacije).

Kada je reč o romskoj zajednici, postoji značajna razlika između podataka prikupljenih tokom zvaničnog popisa i realnog stanja na terenu koje prate lokalne organizacije civilnog društva i institucije. Prema zvaničnom popisu iz 2022. godine broj romskog stanovništva u Vranju je 3.531 (oko 4,47% ukupnog stanovništva Grada), dok prema nezvaničnim podacima je od 6.500-8.000 (između 9% i 11 % stvarne populacije na terenu). Razlozi za ovo odstupanje su: prikrivanje nacionalne pripadnosti, migracije i rad u inostranstvu i interno raseljena lica.

Prema najnovijim zvaničnim izveštajima Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) za Filijalu Vranje broj aktivno nezaposlenih lica na evidenciji NSZ se nalazi 3.904 nezaposlenih lica. Među nezaposlenima u Vranju i dalje dominiraju žene, kojih ima 2.217 (što je 56% od ukupnog broja na birou). Na nivou celog Pčinjskog okruga (koji pokriva Vranje i još 6 opština) broj nezaposlenih lica iznosi oko 16.790 lica, od čega su 9.207 žene.

Obrazovna struktura stanovništva pokazuje sličan obrazac kao i u ostatku Srbije-nešto veći procenat žena ima završeno osnovno obrazovanje, dok muškarci u većem procentu imaju završeno srednje obrazovanje. Zapaženo je da na evidenciji NSZ gotovo uopšte nema mašinskih inženjera, profesora matematike, fizike i hemije. Takođe je izražen deficit zanatskih zanimanja i kvalifikovanih radnika, dok se na poslove u administraciji i pravu najduže čeka.

U opštoj populaciji na teritoriji Grada Vranja, obuhvat dece osnovnim obrazovanjem je izuzetno visok i kreće se između 95% i 98%. Zahvaljujući strogoj saradnji predškolskih ustanova (Pripremni predškolski program) lokalne samouprave i osnovnih škola, skoro svako dete koje stasa za upis bude evidentirano i krene u prvi razred.

**Problem nastaje kod dece iz neformalnih i podstandardnih naselja poput (Gornje čaršije ili Asambaira), gde obuhvat pri upisu u prvi razred ume da padne na oko 80% do 85%. Glavni razlozi su administrativni problemi (nedostatak prijave prebivališta ili dokumentacije), rane sezonske migracije porodica u inostranstvo i jezička barijera.**

Za opštu populaciju u Vranju, stipa završavanja osnovne škole prati republički prosek i iznosi oko 95% do 96% učenika koji upišu prvi razred. Međutim, ako podatke segmentiramo i izdvojimo romsku populaciju i decu iz socijalno ugroženih porodica, stopa završavanja drastično opada. **Prema analizama lokalnih OCD i pedagoških asistenata na Jugu Srbije, tek oko 60% do 65% romske dece koja upišu prvi razred i završe osmi. Kod romskih devojčica ovaj procenat je nepovoljniji usled specifičnih kulturoloških izazova i rizika ranih brakova.**

**Na lokalnom nivou u Vranju kritičke tačke osipanja su u petom razredu, odnosno, najveći talas napuštanja škole dešava se na prelazu iz 4. u 5. razred. Zvanično škole retko vode decu kao "ispisane" jer se bore protiv osipanja, ali u praksi dolazi do skrivenog osipanja.**

Prema podacima Centra za socijalni rad, u 2025.godini evidentirano je ukupno 11.000 lica, od kojih su, između 2.800 i 3.200 deca (0-17), mladi, između 800 i 1000 (18-25), odrasli, između 4.200 i 4.700 (26-64) i stari preko 65 godina, između 2.500 i 3.000. Prema podacima Centra za socijalni rad, broj korisnika novčane socijalne pomoći kreće se između 2.500 i 3.000 pojedinaca. Godišnje u Vranju se odobri između 1.500 i 2.000 jednokratnih pomoći.

Tokom 2025 godine u službi za decu i mlade evidentirano je oko 1.800 do 2.100 pojedinačnih predmeta (novih i prenesenih iz ranijih godina). Na godišnjem nivou registruje se oko 120 do 150 prijava nasilja gde su žrtve deca. Registruje se oko 80 do 100 slučajeva zanemarivanja roditeljskih dužnosti. Konflikti razvodi i sporovi oko dece opterćuju ogroman deo kapaciteta Vranjskog Centra jer se godišnje obradi između 250 i 300 predmeta koji se tiču poveravanja dece, izmene odluka o vršenju roditeljskog prava ili alimentacije. Na teritoriji Grada Vranja aktivno je oko 40 do 50 hraniteljskih porodica. U ovim porodicama je zbrinuto između 60 i 70 dece i mladih.

Izveštaji Centra za socijalni rad ukazuju da su najčešće intervencije usmerene na zaštitu dece od nasilja i zanemarivanja, kao i na podršku porodicama u kriznim situacijama. Najveći broj stručnih procena odnosi se na postupke vezane za kršenje roditeljskog prava, poveravanje dece i zaštitu prava deteta.

Iz konteksta šireg društvenog rizika, podaci relevantnih institucija ukazuju da su deca i mladi iz socio-ekonomski ugroženih porodica posebno izloženi rizicima kao što su vršnjačko nasilje, dečiji rad i rani brakovi. Takođe, identifikovani su pojedinačni slučajevi trgovine ljudima, pri čemu su maloletnici posebno ranjiva kategorija.

Ukupno posmatrano, socio-ekonomski pokazatelji za Vranje ukazuju na relativno stabilne demografske trendove, ali i na prisustvo izraženih socijalnih izazova, posebno u oblasti siromaštva, socijalne zaštite i zaštite dece i ranjivih grupa stanovništva.

### III Analiza lokalnih akcionih planova (LAP) U Gradu Vranje

**LAP za mlade** grada Vranja je formalno istekao. Međutim, Grad Vranje je usvojio novi Akcioni plan za mlade 2025 godine, a u toku su i pripreme za dugoročniji strateški period. Ova smena planskih dokumenata pruža idealan prostor za civilni sektor, jer se lokalna samouprava formalno obavezala na nove ciljeve, ali implementacija i realna podrška na terenu (poput skromnog budžeta od svega milion dinara za omladinske projekte) ostavljaju značajan prostor za intervenciju udruženja građana.

Predhodni akcioni plan (odnosno Strategija unapređenja položaja mladih Grada Vranja za period 2021-2025 na osnovu kojih su donešeni godišnji akcioni planovi) postavio je temelje omladinske politike nakon dugod perioda u kojem grad uopšte nije imao važeća dokumenta u ovoj oblasti (poslednji LAP pre toga bio je za period 2011-2015).

Glavni fokus i strateške oblasti tog dokumenta kreirani su sa ciljem da odgovore na talas iseljavanja mladih i njihovu pasivnost u lokalnoj zajednici.

Glavni fokus je bio na institucionalizaciji omladinske politike i stvaranju fizičkog prostora za mlade. Ključna politička i društvena krilatica ovog plana bila je „obezbeđivanje boljeg kvaliteta života i lakša integracija mladih u društveni život.” Najveći akcenat i glavno obećanje ovog perioda

bilo je osnivanje Omladinskog centra/prostora za mlade (koji bi služio za neformalno obrazovanje, hobije i sticanje veština), kao i jačanje kapaciteta lokalne kancelarije za mlade (KZM).

Plan je uglavnom obuhvatao nekoliko važnih oblasti :

- Zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje (fokus je bio na podsticanju preduzetništva mladih, smanjenju nezaposlenosti u Pčinjskom okrugu i kreiranju obuka za deficitarna zanimanja na lokalnom tržištu rada),
- Obrazovanje i neformalno učenje (povezivanje formalnog obrazovnog sistema sa programima Kancelarije za mlade. Oblast je obuhvatala i podršku mladim talentima i studentima kroz lokalne mehanizme stipendiranja),
- Razvoj rada Kancelarije za mlade,
- Aktivizam, volonterizam i participacija (podsticanje mladih da se uključe u procese donošenja odluka na lokalnom nivou, pre svega kroz aktiviranje i reizbor člana Saveta za mlade),
- Kultura, sport i slobodno vreme (povećanje broja kulturnih i sportskih sadržaja namenjenih isključivo mladoj populaciji, te podrška omladinskim uduženjima koja se bave ovim temama),
- Zdravlje i bezbenost mladih (promocija zdravih stilova života, prevencija bolesti zavisnosti i vršnjačkog nasilja).

Revizija omladinske politike i izrada novog okvira sprovedene su krajem 2024. godine, tačnije u decembru 2024. godine, kada je radna grupa završila nacrt i održala veliku javnu raspravu u Vranju. Zvanična revizija i prateća SVOT analiza sprovođenja omladinskih mera u Vranju pokazale su dubok raskorak između formalno postavljenih ciljeva i realnosti na terenu:

- Pasivizacija i nepođenje: Mladi pokazuju visok stepen apatije i nemotivisanosti za uključivanje u formalne procese donošenja odluka (npr. rad Saveta za mlade), jer smatraju da se njihovo mišljenje ne uvažava suštinski, već samo pro forme.
- Nejednakost u geografskom smislu: Evaluacija je istakla ogroman nedostatak omladinskih programa u ruralnim sredinama na teritoriji Grada Vranja. Gotovo sve aktivnosti su koncentrisane u samom gradskom jezgru, dok su mladi sa sela marginalizovani.
- Problem “većitog čekanja na infrastrukturu”: iako je kao ključna potreba mapiran i započet proces otvaranja Omladinskog centra (odnosno adekvatnog prostora za mlade), realizacija na terenu kasni, što usporava razvoj omladinskog rada.
- Finansijska neodrživost: pokazalo se da lokalni omladinski biznisi i inovativne ideje nemaju sistemsku finansijsku podršku od strane grada, a budžeti za OCD su nedovoljni za dugoročne programe.

Istraživanja potreba na terenu razbila su predrasudu o tome da su „mladi potpuno nezainteresovani.” Oni zapravo imaju vrlo jasne zahteve, ali u oblastima koje se razlikuju od onoga što im institucije tradicionalno nude.

Mladi su pokazali najveće interesovanje za sledeće oblasti:

- Mentalno zdravlje i psihološka podrška: mladi u Vranju imaju ogromno interesovanje i potrebu za besplatnom, dostupnom i poverljivom psihološkom podrškom i savetovanjem.
- Praktične veštine i preduzetništvo: IT obuke, programiranje i digitalni marketing.
- Praktične obuke: traže mentorstvo i prostor (poput biznis habova i startup centara) gde mogu da razvijaju sopstvene ideje i nauče kako da pokrenu posao, kako bi obezbedili ekonomsku nezavisnost bez napuštanja Vranja.
- Neformalni „Safe Space” (peostor za druženje i stvaranje): mladi izuzetno teže ka dobijanju prostora u kome mogu sami da kreiraju sadržaj. Pokazali su interesovanje za omladinske klubove u kojima bi se organizovale: vršnjačke edukacije i radionice o rodnoj ravnopravnosti, aktivizmu i zaštiti životne sredine, kao i kulturne večeri, izložbe i omladinski festivali u čijij kreaciji učestvuju oni, a ne stariji umesto njih.

Rezultati lokalnih istraživanja i revizija planskih dokumenata pokazuju jasne smernice da mladi u Vranju nisu pasivni već demotivisani nedostatkom aktivnih programa. Njihov primarni interes fokusiran je na sticanje praktičnih preduzetničkih veština, digitalnu pismenost, ali i hitnu potrebu za programima mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške.

Novi strateški i akcioni dokumenti grada Vranja prepoznaju nekoliko hriničnih izazova sa kojima se mlada populacija (15-30 godina) suočava u lokalnoj zajednici:

- Ekonomska zavisnost i nedostatak prilika: Visoka stopa nezaposlenosti mladih i neusklađenost formalnog obrazovanja sa realnim potrebama lokalnog tržišta rada.
- Odliv mladih: Izražen je trend migracije mladih ka većim univerzitetskim centrima (Niš, Beograd) i inostranstvu, usled nedostatka perspektive za profesionalni razvoj u rodnom gradu.
- Pasivnost i niska participacija: Nedovoljno sistemsko uključivanje mladih u proces donošenja odluka lokalnom nivou i slaba vidljivost omladinskog aktivizma, uprkos postojanju Kancelarije za mlade (KZM) I Saveta za mlade.

Novi akcioni okvir Grada Vranja fokus stavlja na nekoliko prioriternih oblasti:

- Podrška inovacijama i preduzetništvu: Kroz mehanizme poput Regionalnog inovacionog startup centra Vranje, planiraju se programi podrške startupima, IT obuke i podsticajni uslovi zapošljavanja mladih.
- Podrška studentima i mladim talentima: Iniciranje modela stipendiranja u saradnji sa privatnim sektorom, gde bi kompanije obezbeđivale stipendije i praksu, uz obavezu mladih da nakon studija ostanu i rade u Vranju određeni period.
- Aktivizam i volonterizam: Planirana je reforma postojećeg Saveta za mlade kako bi se unapredili uslovi za omladinski rad i neformalno obrazovanje.

Međutim, identifikovani su brojni nedostaci ovog strateškog dokumenta, što stvara ogroman prostor za delovanje OCD:

- Budžetski deficit: Iako dokumenti deklarativno podržavaju omladinsku politiku, alokacija budžetskih sredstava za projekte omladinskih Udruženja je izuzetno niska: npr. samo milion dinara na godišnjem nivou), što onemogućava održivost lokalnih inicijativa bez podrške eksternih donatora.
- Marginalizovane grupe: Fokus je često na visokom obrazovanju i IT sektoru, dok specifične potrebe devojaka i mladih žena u ruralnim sredinama Pčinjskog okruga, mladih van sistema obrazovanja i rada (NEET populacija), kao i mladih iz osetljivih grupa (Romi, mladi sa invaliditetom) ostaju nedovoljno pokrivena praktičnim merama na terenu.

Iako je Grad Vranje usvojio Akcioni plan za mlade, analiza zvaničnog dokumenta i alokacije budžeta pokazuje jasan raskorak između deklarativnih ciljeva i realne podrške na terenu. Nacrt Akcionog plana uspešno je prošao javnu raspravu u decembru, okupivši preko 70 direktnih predstavnika mladih i OCD, što potvrđuje da postoji visoka motivacija omladinskog sektora u Vranju da se uključi u rešavanje ovih problema, ali da im je za realizaciju potreban resurni mentorski oslonac.

Još uvek je gorući problem situacija odliva mladih u Vranju što predstavlja jedan od najvećih socio-ekonomskih izazova za grad. Rezultati istraživanja pokazuju alarmantan podatak da između 85% i 90% mladih Vranjanaca razmišlja o odlasku iz rodnog grada. Kvalitet života u Vranju je ocenjen niskom prosečnom ocenom – 2,47 (na skali od 1-5).

**Kada uzmemo u obzir analizu sva tri strateška dokumenta (LAP iz 2011-2014, zatim 2021-2025 i nacrt iz decembra 2025 godine), problem dečijih, ranih i prinudnih brakova nije direktno i zasebno adresiran kao specifičan fenomen, već je postavljen uopšteno i posredno.**

U Lokalnom akcionom planu za mlade u periodu od 2011-2014 godine, dečiji, rani i prinudni brakovi nisu obuhvaćeni kao poseban problem. U ovom periodu, omladinska politika u Vranju bila u začetku (fokusirana na osnivanje Kancelarije za mlade i bazične sportske/kulturne aktivnosti). Pitanje dečijih brakova se u omladinskim dokumentima uopšte nije pominjalo. Ova tema je u tom periodu prebacivana isključivo na Lokalni akcioni plan za decu i Centra za socijalni rad, ali kroz prizmu porodičnog nasilja i maloletničke delikvencije, a ne kroz omladinsku politiku ili specifične mere za romsku zajednicu.

U Lokalnom akcionom planu za mlade u periodu od 2021-2025 godine dečiji, rani i prinudni brakovi obuhvaćeni su indirektno (kroz inkluziju i opštu bezbednost), ali bez direktnog imenovanja fenomena. Područje koje se delimično ticalo ovog problema definisano je u okviru cilja: “Razvijanje socijalne inkluzije, podrška osetljivim grupama mladih i promocija zdravih stilova života.”

Iako se u tekstualnom delu analizira težak položaj mladih Romkinja na Jugu Srbije i visok rizik od ranog napuštanja školovanja (što je direktna posledica dečijih brakova), sam dokument nije definisao konkretne budžetske mere, obuke ili protokole usmerene na prevenciju ranih i prinudnih brakova. Problem je bio “maskiran” unutar šire priče o osipanju učenika iz obrazovnog sistema.

Novi Akcioni plan za mlade aktuelan za 2025 i 2026 godinu iako je prepoznata hitnost problematike kroz javne rasprave, ipak je fokus u finalnom omladinskom dokumentu pretežno

ostao na ekonomiji, mentalnom zdravlju i IT sektoru. Tokom revizije i kreiranja novog akcionog plana, lokalna udruženja su kroz preporuke istakla da su dečiji brakovi u Pčinjskom okrugu u porastu (Prema podacima Romske ženske mreže) i da to najviše pogađa NEET populaciju (mladi koji nisu u sistemu obrazovanja, rada ili obuka).

Što se tiče realnog stanja u dokumentu, problem se delimično mapira u segmentu mentalnog zdravlja, rodno zasnovanog nasilja i bezbednosti mladih. Predviđene su opšte informativne radionice o ljudskim pravima i prevenciji nasilja. Međutim, sistemski lokalni protokol koji bi uvezivao Kancelariju za mlade, škole, policiju i civilni sektor u borbi protiv prinudnih brakova i dalje nedostaje u samom omladinskom planu.

Uprkos tome što zvanični podaci civilnog sektora i institucija socijalne zaštite ukazuju na kontinuitet i kompleksnost problema dečijih, ranih i prinudnih brakova na teritoriji Grada Vranja (posebno u ruralnim i marginalizovanim zajednicama), analiza lokalnih akcionih planova za mlade iz perioda 2011-2014, 2021-2025, kao i najnovijeg okvira, pokazuje da ovaj fenomen nikada nije bio targetiran kroz specifične mere lokalne omladinske politike. Problem je uglavnom ostajao unutar širokih formulacija o socijalnoj inkluziji i osipanju iz škola.

Imajući u vidu činjenicu da LAP za mlade treba da se izgradi za duži vremenski period, naša organizacija smatra da je neophodno uputiti pismo preporuke Gradskoj upravi da je od izuzetnog značaja da lokalna zajednica prepozna ovaj problem i sistemski mu pristupi. U tom smislu, predlažemo da Lokalni akcioni plan obuhvati sledeće mere:

- Kreiranje neformalnog programa obuka za deficitarna digitalna zanimanja (digitalni marketig, copywriting, osnove veb dizajna, upravljanje društvenim mrežama i sl.) u kombinaciji sa mentorskim programom za samozapošljavanje.
- Mentalno zdravlje i „Safe Space”, odnosno, osnivanje savetovališta van školskog sistema gde bi licencirani psiholozi i omladinski radnici pružali besplatnu, anonimnu i poverljivu individualnu grupnu psihosocijalnu zaštitu.
- Prevazilaženje geografske izolovanosti (Ruralne sredine) Razvijanje programa mobilnog omladinskog rada koji izilazi iz okvira užeg gradskog jezgra Vranja.
- Praktična participacija (Aktivizam kroz akciju), odnosno, osnivati fond za mini grantove, van regularnih godišnjih konkursa, gde bi neformalne grupe mladih mogle da apliciraju sa malim projektima.
- **Uvrstiti dečije, rane i prinudne brakove u Lokalni akcioni plan za mlade kao jedan od bitnih problema mladih.**

**LAP za decu** grada Vranja (koji je ranijih godina pratio Nacionalni plan akcije za decu) na lokalnom nivou je formalno istekao. Umesto jednog krovnog dokumenta za decu, Grad Vranje je prešao na model fragmentisanih tematskih akcionih planova i sektorskih strategija. To znači da su pitanja prava deteta i zaštite dece trenutno podeljena kroz nekoliko aktuelnih dokumenata:

- Lokalni akcioni plan za prevenciju i borbu protiv vršnjačkog nasilja (2024-2026. godina). Ovaj dokument je trenutno najvažniji i najaktivniji dokument fokusiran isključivo na decu (osnovnoškolski i srednjoškolski uzrast).

- Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja Grada Vranja (2025-2030 godina) pokriva vaspitno-obrazovni segment, inkluziju i rani razvoj dece.
- Akcioni plan za unapređenje socijalnih usluga: delimično pokriva decu u riziku, decu iz marginalizovanih grupa.

**Bezbednost i prevencija vršnjačkog nasilja (LAP 2024-2026)** donet je kao hitna reakcija na porast među decom u Vranjskim školama. Ovaj dokument obuhvata tri glavana segmennta:

- Sistemska prevencija: Rad na promeni stavova, vrednosti i ponašanja kod dece kroz školske radionice i vannastavne aktivnosti.
- Intervencija i zaštita: Jasno definisani protokoli reagovanja kada se nasilje dogodi, sa akcentom na psihosocijalnu podršku žrtvama, ali i i rad sa počiniocima.
- Uključivanje roditelja: Edukacije za roditelje i kreiranje modela saradnje između porodice i škole.

**Socijalna inkluzija i deca iz osetljivih grupa (LAP 2025-2030)-** Kroz dokumente socijalne zaštite i obrazovne strategije, Vranje mapira decu u stanju socijalne potrebe. Mere obuhvataju:

- Materijalnu podršku porodici: finansijska davanja za novorođenu decu, kao i besplatan boravak u Predškolskoj ustanovi za treće i svako naredno dete.
- Decu u uličnoj situaciji: Istraživanja i akcioni planovi socijalnih usluga prepoznaju problem dece zatečene u prosjačenju i saradnji sa Centrom za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite, mada se u praksi ove akcije često svode na jednokratne intervencije.

Međutim, i u ovim Strategijama se uočavaju mnogi nedostaci kao što su:

- Nedostatatak dugoročne krovne strategije za decu: Gubitkom jedinstvenog LAP-a za decu, izgubio se i multisektorski pristup. Problemi dece se posmatraju izolovano (škola rešava obrazovanje, policija nasilje, Centar za socijalni rad siromaštvo), umesto integrisano.
- Problem dečijih, ranih i prinudnih brakova (nevidljivost u dokumentima): U dokumentima za decu (uključujući i LAP protiv vršnjačkog nasilja), problem dečijih, ranih i prinudnih brakova nije sistemski adresiran. To ostaje siva zona između socijalne zaštite i obrazovnog sistema, gde se reaguje tek kada dete, najčešće devijčica romske nacionalnosti, trajno napusti školu.
- Teorijski karakter dokumenata naspram prakse: Lokalne analize (poput kritika civilnog sektora na LAP za vršnjačko nasilje) pokazuju da dokumenti obiluju teorijskim definicijama i SVOT analizama, ali da nedostaju obučeni ljudski resursi na terenu i održivo finansiranje da bi se te mere sprovele u svakoj seoskoj i gradskoj školi.

Imajući u vidu činjenicu da LAP za decu Grada Vranja treba da se izgradi za duži vremenski period, naša organizacija smatra da je neophodno uputiti pismo preporuke Gradskoj upravi da je od izuzetnog značaja da lokalna zajednica prepozna ovaj problem i sistemski mu pristupi. U tom smislu, predlažemo da Lokalni akcioni plan obuhvati sledeće mere:

- Pokretanje inicijative za „Lokalni međusektorski protokol”, odnosno, kreiranje i zagovaranje za usvajanje Lokalnog protokola o saradnji u prevenciji i postupanju u slučajevima dečijih brakova.
- Formiranje i obuka „Školskih timova za brzi odgovor”, odnosno kreiranje sistema rane identifikacije dece u riziku unutar obrazovnih ustanova (posebno u završnim razredima osnovnih škola u Vranju i prigradskim naseljima).
- Vršnjačka edukacija i „Safe Space” klubovi za devojčice, odnosno formiranje neformalnih klubova za devojčice sa fokusom na osnaživanje, reproduktivno zdravlje i poznavanje sopstvenih prava.
- Programi ekonomskog i obrazovnog mentorstva (Alternative braku): kreiranje programa stipendiranja, mentorstva ili besplatnih kurseva (digitalne veštine, zanati, neformalno obrazovanje) specifično za devojčice i mlade žene iz marginalizovanih i ruralnih grupa u Vranju koje su u riziku od osipanja iz sistema obrazovanja.

Kada bi se prevazišao hronični nedostatak specifičnih mera u Lokalnom akcionom planu za mlade i planovima za decu grada Vranja, mora se predložiti inovativan, dvosmerni model intervencije. S jedne strane, kroz kreiranje Lokalnog međusektorskog protokola potrebno je uvezati institucije (škole, policija, socijalni rad) u jedinstven sistem zaštite.

Na osnovu do sada navedenih činjenica i analize dokumenata dolazimo do sledećeg zaključka:

Analiza strateškog okvira Grada Vranja ukazuje na izraženu potrebu za prevazilaženjem trenutne fragmentacije u planiranju javnih politika. Lokalni akcioni plan za mlade i dokumenti koji regulišu prava i zaštitu dece ne smeju se posmatrati kao međusobno isključivi, već kao strogo komplementirani instrumenti. Radi se o kontinuitetu razvoja iste ciljne grupe – dece i mladih, gde problemi identifikovani u ranom uzrastu (poput osipanja iz obrazovnog sistema, izloženosti digitalnom ili vršnjačkom nasilju i rizika od dečijih, prinudnih brakova) direktno eskaliraju i oblikuju socio-ekonomski status mlade populacije do 30 godina. Nedostatak systemske spone između mera namenjenih deci i mera namenjenih mladima stvara institucionalni vakuum posebno u prelaznom periodu (uzrast od 15 do 18 godina).

#### IV Podaci prikupljeni od relevantnih institucija

U skladu sa Porodičnim zakonom Republike Srbije, Zakonom o socijalnoj zaštiti i internim operativnim procedurama, Centar za socijalni rad Vranje vodi službenu evidenciju o korisnicima (maloletnim licima) koji se nalaze u riziku od sklapanja dečijih, ranih i prinudnih brakova, kao i o registrovanim prijavama sumnje ili realizovanih ugovorenih zajednica. Prema zvaničnim podacima CSR Vranje, kvantitativni podaci za posmatrani dvogodišnji period obuhvataju: u 2024 godini evidentirana je jedna prijava u vezi sklapanja dečijih brakova, a u 2025. godini nije evidentirana nijedna prijava u vezi sklapanja dečijih brakova.

Pored evidencije o opštem riziku i prijavama nasilja/dečijih brakova, CSR Vranje, u skladu sa Porodičnim zakonom, vodi i evidenciju o maloletnim licima starijim od 16 godina za koja je nadležni sud tražio dostavljanje stručnog mišljenja u postupcima davanja saglasnosti za sklapanje braka. U periodu od 1.1.2024.godine do 31.12.2024 godine Centar za socijalni rad Vranje imalo

je 5 zahteva Osnovnog suda u Vranju. Za 4 predmeta Centar za socijalni rad dao je pozitivno mišljenje, dok je za jedan predmet dao negativno mišljenje u vezi sklapanja braka. U periodu od 1.1.2025. godine do 31.12.2025. godine Centar za socijalni rad Vranje imao je 1 zahtev Osnovnog suda u Vranju i u tom predmetu dao je negativno mišljenje u vezi sklapanja maloletničkog braka. Centar za socijalni rad Vranje u dvogodišnjem periodu nije samostalno došao do podataka o postojanju rizika od sklapanja dečijih brakova, odnosno, nije došao do nikakvih podataka o postojanju rizika od sklapanja dečijih brakova.

U periodu od 1.1.2024. godine do 31.12.2024 godine Centar za socijalni rad dobio je jednu prijavu u postojanju rizika za sklapanje dečijeg braka i to u istom vremenu od policije i od roditelja maloletnog lica. Zvanični izveštaji i evidencije za period 2024-2025 godine potvrđuju da Centar za socijalni rad Vranje –kako kroz samostalan rad, tako i kroz multisektorsku saradnju sa relevantnim lokalnim institucijama (uključujući škole, zdravstvene ustanove i sl.) nije došlo do sistemskih podataka niti registrovanih prijava o postojanju rizika ili realizovanih dečijih i ugovorenih brakova.

Dok u segmentu legalnih sudskih postupaka za maloletnike starije od 16 godina sistem beleži zvanične zahteve (ukupno 6 u posmatranom periodu), u domenu vaninstitucionalnih, ugovorenih dečijih zajednica statistika je potpuno prazna. Ovaj nalaz istraživanja ne ukazuje na realno odsustvo fenomena na teritoriji Grada Vranja, već mapira ozbiljan institucionalni vakuum u lancu signalizacije. Zdravstveni radnici (koji se susreću sa maloletničkim trudnoćama), prosvetni radnici (koji svedoče prevremenom napuštanju školovanja devojčica) i policija očigledno nemaju proaktivan, uvezan sistem za prepoznavanje ranih indikatora rizika i njihovo prosleđivanje organu starateljstva. Informacije unutar ustanove ostaju izolovane, a problem dečijih brakova ostaje skriven u sivoj zoni tradicionalnih normi unutar marginalizovanih zajednica.

U periodu od 1.1.2024. godine do 31.12.2024.godine Centar za socijalni rad Vranje u jednom predmetu je formirao stručni tim koji se odnosio na dečiji brak i imao jednu neodložnu intervenciju, dok u toku 2025. godine nije bilo potrebe za neodložnom intervencijom i formiranjem stručnog tima.

U postupanju prema korisnicima u riziku od skapanja dečijeg braka ili u dečijem braku, Centar je preduzimao sledeće mere i usluge:

- informisanje i savetovanje deteta, roditelja i staratelja,
- upućivanje na socijalne i druge usluge u zajednici,
- pružanje materijalne podrške,
- mere preventivnog i korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava,
- obezbeđivanje alternativnog smeštaja za dete,
- pokretanje sudskih postupaka radi zaštite prava deteta,
- pokretanje postupaka zaštite od nasilja u porodici,
- podnoženje krivičnih prijava u slučajevima postojanja osnova sumnje na izvršenje krivičnog dela.

U periodu od 1.1.2024.godine do 31.12.2024 .godine Centar za socijalni rad Vranje je podnelo jednu krivičnu prijavu Višem javnom tužilaštvu zbog vanbračne zajednice maloletnog lica protiv

roditelja oba deteta, st im što jedno dete nije na našoj teritoriji. U 2025. godini nije bilo potreba za pokretanje postupka.

Centar je vršio evaluaciju preduzetih mera, u periodu od 1.1.2024. godine do 31.12.2024. godine, o daljoj primeni mera u skladu sa procenom stručnog tima u jednom slučaju, nakon čega je slučaj zatvoren. U 2025. godini nije bilo takvih slučajeva. Centar za socijalni rad Vranje ne sprovodi preventivne programe, što jasno ukazuje da je sistem postavljen isključivo reaktivno (reaguje se tek kada se problem već desi ili kada stigne zahtev od suda), dok proaktivna preventiva potpuno izostaje. O tome govori podatak da je Centar za socijalni rad Vranje, u periodu od 1.1.2024. godine do 31.12.2024. godine pokretao jedan preventivni nadzor, a u 2025. godini nije bilo takvih slučajeva.

Istaživanje je identifikovalo potpuni izostanak preventivnih programa usmerenih na sprečavanje maloletničkih, odnosno, dečijih brakova od strane Centra za socijalni rad Vranje. Rano prepoznavanje rizika, edukacija ranjivih grupa na terenu i kontinuirani rad u zajednici, što predstavlja suštinu preventive, uopšte nisu obuhvaćeni programima institucija socijalne zaštite. Ovaj institucionalni vakuum direktno uzrokuje da problem ostane nevidljiv u zvaničnim statistikama (0 prijava u 2025. godini).

U kontekstu međunarodnog i domaćeg prava, maloletnički, odnosno dečiji, rani i prinudni brakovi ne predstavljaju običaj, tradiciju ili kulturološku specifičnost bilo koje etničke grupe. Oni su zvanično definisani kao težak oblik kršenja osnovnih ljudskih i dečijih prava, oblik rodno zasnovanog nasilja i ozbiljna pretnja po fizičko i mentalno zdravlje devojčica i dečaka. Činjenica da Centar za socijalni rad Vranje u svojim službenim evidencijama ne beleži proaktivno podatke o rizicima ili postojanju dečijih brakova, niti ih dobija od drugih institucija, posledica je nekoliko sistemskih faktora:

- Nevidljivost neformalnih zajednica, jer dečiji brakovi se na Jugu Srbije u ogromnoj većini slučajeva sklapaju kao faktičke, vanbračne i neregistrovane zajednice. Budući da ne prolaze kroz legalne tokove, oni ostaju potpuno nevidljivi za zvanične registre matičnih službi i administrativne evidencije.
- Kulturološka barijera i strah unutar zajednice, odnosno, unutar zatvorenih vrata i marginalizovanih grupa, pojava se često normalizuje, pa sama porodica ili okruženje ne prepoznaju ugovoren brak kao krivično delo.
- Izostanak proaktivne signalizacije među institucijama, odnosno saradnja sa zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, kao i policijom, funkcioniše po principu rešavanja već prijavljenih incidenata, a ne po principu preventivne razmene informacija.

Lokalni sistem u Vranju postavljen je isključivo kurativno i reaktivno, umesto preventivno. Institucije reaguju tek post festum, odnosno onda kada je dečiji brak već sklopljen, kada je devojčica već napustila školu, ili kada je Centar za socijalni rad tek dobio prijavu ili zvaničan zahtev od Suda ili policije zbog prijave porodičnog nasilja ili maloletničke trudnoće. Reaguje se na saniranje teških posledica, dok mehanizmi rane identifikacije rizika ne postoje u praksi, niti Centar za socijalni rad ima resursa i specifičnih programa za njihovo sprovođenje.

Na teritoriji Grada Vranja formalno funkcioniše i Lokalni tim za prevenciju i borbu protiv trgovine ljudima. Ovaj tim je u nacionalnim okvirima duže od jedne decenije mapiran kao primer dobre prakse, jer okuplja predstavnike Grada, tužilaštva, policije, Zdravstvenog centra Vranje i civilnog sektora. Međutim, analiza rada i fokusa Lokalnog tima u periodu 2024-2025. godine pokazuje da je fokus lokalnog tima na vidljive tačke eksploatacije. Aktivnosti tima na terenu pretežno su usmerene na suzbijanje i prevenciju radne eksploatacije, prinudnog prosjačenja i zaštitu migranata u Pčinjskom okrugu.

Tokom predhodne dve godine sprovedene su važne obuke za zdravstvene radnike u Zdravstvenom centru Vranje za prepoznavanje žrtava modernog ropstva i rodno zasnovanog nasilja. Međutim, prenošenje tih mehanizama u sferu ranih sumnji na ugovorene brakove u školskom uzrastu i dalje predstavlja sivu zonu. Iako lokalni tim ima izgrađenu infrastrukturu za sardnju, dečiji i prinudni brakovi se i dalje retko procesuiraju kroz prizmu trgovine ljudima u ranoj fazi. Zato infrastruktura ovog tima postoji, ali joj nedostaje specifičan operativni alat, poput lokalnog protokola, i preventivni program civilnog sektora koji bi dečije brakove stavio u vrh prioriteta zajedničkog delovanja prosvete, policije i socijalne zaštite.

Podaci dobijeni od Osnovnog javnog tužilaštva Vranje navode da u vremenskom periodu od 1.1.2024. godine do 31.12.2025 godine za krivično delo zaključenja prinudnog braka iz člana 187A nema predmeta. Podatak da tužilaštvo nema predmeta pod članom 187A KZ (Prinudno zaključenje braka) ne znači da se ti brakovi nisu desili već da su pretočeni u druga krivična dela. Tužilaštva u praksi izuzetno teško dokazuju element sile i pretnje koji je neophodan za član 187A. Zbog toga se ove pojave najčešće prekvalifikuju i procesuiraju kroz:

- Član 190 KZ (Vanbračna zajednica sa maloletnikom)-jer je lakše dokazati samu činjenicu da maloletnik šivi sa punoletnim licem.
- Član 193KZ (Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica) protiv roditelja koji su brak omogućili.
- Član 194 KZ (Nasilje u porodici).

Činjenica da su institucije poslale 11 prijava, a da je rezultat 0 predmeta za konkretno delo prinudnog braka, ukazuje na ozbiljan šum u komunikaciji i nedostatak dokaznih mehanizama. Prijave koje podnesu Centar za socijalni rad i Policijska uprava očigledno bivaju odbačene u predistražnom postupku pred tužilaštvom zbog nedostatka dokaza, povlačenja izjava svedoka ili nepravilno prikupljenih dokaza na samom terenu.

Podatak da su 4 prijave stigle direktno od samih oštećenih je alarmantan i izuzetno važan indikator.

Uključujući i jednu prijavu iz Centra za socijalni rad Trgovište dokazuje da problem ima regionalni karakter u Pčinjskom okrugu i da često uključuje migraciju žrtava ili ugovaranje brakova između različitih opština.

Lokalni tim za borbu protiv trgovine ljudima i institucije očigledno šalju signale (11 prijava), ali krajnji ishod (0 predmeta) pokazuje da karike u lancu ne sarađuju sinhronizovano. Kada

policija i Centar za socijalni rad pošalju prijavu, izostaje zajednički rad na zaštiti žrtve i obezbeđivanju dokaza koji bi opstali pred tužilaštvom.

Ovaj drastičan nesklad između broja podnetih prijava i nula procesuiranih predmeta pruža direktan, empirijski dokaz da lokalni sistem pati od akutnog nedostatka kapaciteta za dokazivanje i adekvatnu pravnu kvalifikaciju krivičnog dela, čime se suština problema - prinuda, eksploatacija i kršenje dečijih prava institucionalno relativizuje.

*Ovo istraživanje sprovedeno je u okviru projekta „Prevenција dečjih brakova i jačanje lokalnih mehanizama zaštite u Sremskoj Mitrovici i Vranju“, uz finansijsku pomoć Evropske unije. Za njegovu sadržinu odgovorni su isključivo Udruženje građana „Glas Vranja“ i NVO Praxis i ono nužno ne odražava zvanične stavove Evropske unije.*